

Platon Bir Püriten miydi: Iris Murdoch'un Platon Yorumu Üzerine Eleştirel Bir Okuma

Was Plato A Puritan: A Critical Read on Iris Murdoch's Interpretation of Plato

Şeyma KÖMÜRCÜOĞLU*

Öz

Bu makale, 20. Yüzyılda eser vermiş bir edebiyatçı ve felsefeci olarak Iris Murdoch'un Platon'un sanat felsefesine dair yorumunu merkeze almaktadır. Murdoch yazmış olduğu felsefi eserlerde ve çok sayıda romanda felsefi sorunları ele almış ve Platon ve Aristoteles'in ahlak felsefesine ve sanat felsefesine dair modern sorunları da merkeze alan bir bakış açısı geliştirmiştir. Her ne kadar Murdoch'un felsefi kimliği çok daha geniş bir yelpazede karşımıza çıkıyor olsa da, Bu makale özel olarak Murdoch'un Platon'un sanat felsefesine dair yazmış olduğu *Ateş ve Güneş: Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?* adlı eserini merkeze almaktadır. Makalenin yoğunlaşacağı sorular; Murdoch'un Platon yorumunun dayandığı temel kabullerin neler olduğu, Platon'un Murdoch'un kabul ettiği gibi bir püriten olup olmadığı sorularıdır. Makalenin giriş kısmında genel olarak Murdoch'un felsefi ve edebî kimliği hakkında bilgi verilmiş ve aynı zamanda Platon'un şiire ve sanata karşı olan genel tutumundan bahsedilmiştir. İkinci bölüm Murdoch'un Platon'u nasıl okuduğunu analiz etmektedir. Üçüncü ve son bölüm ise Platon bir püriten miydi sorusunun cevabını aramaktadır. Murdoch "Platon'un neden şairlere ve sanatçılara karşı olumsuz bir tutum aldığı" sorusundan hareket ederek bunun temelde Platon'un sahip olduğu dinî bakış açısından ve onun bir püriten olmasından kaynaklandığını ifade eder. Bu makale Iris Murdoch'un Platon'un sanat felsefesine dair geliştirdiği yorumları ve Platon'a getirdiği eleştirileri analiz ederek, Murdoch'un Platon yorumuna, Platon'un bir püriten olup olmadığı sorusundan yola çıkarak bir eleştiri getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe Tarihi, Sanat, Platon, Iris Murdoch, Şiir.

Abstract

This article focuses on Iris Murdoch's interpretation of Plato's philosophy of art as a literary and philosophical figure of the 20th century. In her philosophical works and numerous novels, Murdoch has addressed philosophical issues and developed a modern perspective on Plato's and Aristotle's moral philosophy and philosophy of art. Although Murdoch's philosophical identity is much broader, this article specifically focuses on Murdoch's writing on Plato's philosophy of art in *Fire and Sun: Why Plato Excluded Artists*. The questions that the article will focus on are; what are the basic assumptions on

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İstanbul. seyma.komurcuoglu@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6575-7835, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 14/07/2023, Accepted/Kabul Tarihi: 21/08/2023, Published/Yayım Tarihi: 18/09/2023.

which Murdoch's interpretation of Plato is based and whether Plato was a puritan as Murdoch accepts. The introductory part of the article provides information about Murdoch's philosophical and literary identity in general and also discusses Plato's general attitude towards poetry and art. The second section analyzes how Murdoch reads Plato. The third and final chapter seeks to answer the question of whether Plato was a puritan. Starting from the question "why Plato had a negative attitude towards poets and artists", Murdoch argues that this was mainly due to Plato's religious outlook and the fact that he was a puritan. By analyzing Iris Murdoch's interpretations of Plato's philosophy of art and her criticisms of Plato, this article aims to critique Murdoch's interpretation of Plato based on the question of whether Plato was a puritan.

Keywords: History of Philosophy, Art, Plato, Iris Murdoch, Poet.

1. Giriş: Murdoch, Platon ve Şairler

Iris Murdoch (1919-1999) edebiyatçı kimliği ile çok sayıda romana imza atmış bir isim olduğu gibi aynı zamanda felsefeci yönüyle de hem müstakil felsefî eserler vermiş hem de romanlarında felsefî temalara değinmiş bir yazardır. Dublin'de doğmuştur ve "orta sınıftan Anglikan bir aileye mensuptur. Iris bir yaşındayken aile Londra'ya taşınır ve babası devlet memuriyetine geçer. Murdoch entelektüel yeteneğini ve ilgisini borçlu olduğu babasını sessiz, ciddi, kitaplara düşkün, iyi bir adam olarak tanımlar."¹ Bir felsefeci ve romancı olarak Iris Murdoch felsefesinde ve kurgu yazarlığında Platon, Kant, Wittgenstein ve Sartre'dan etkilenmiştir.² İrlandalı bir romancı-felsefeci olarak Murdoch'un Platon'a olan ilgisi 1938 yılında gitmiş olduğu Oxford Somerville College yıllarına dayanmaktadır. Burada Platon üzerine çalışan Murdoch "başlangıçta neredeyse bütün görüşlerine karşı çıksa da, ileride saf, dingin, rahat bir felsefî serimleme tarzını oldukça edebî ve kalıcı bir biçimle" harmanlamış olan Platon'dan esinlenerek (...) eserler verir.³

Iris Murdoch yazmış olduğu çok sayıda felsefî romanın yanında⁴, ahlak felsefesi üzerine kaleme almış olduğu *İyinin Egemenliği Üzerine*⁵ ve Platon'un sanat felsefesi üzerine kaleme aldığı *Güneş ve Ateş: Platon Sanatçıları Neden Dışladı?*⁶ adlı eserleri dolayısıyla, Platon ve Aristoteles'in modern yorumcuları arasında yer almaktadır. Bu makalede bu eserlerden sadece birine, *Güneş ve Ateş*'e yoğunlaşılacaktır. *Güneş ve Ateş* adlı eserde Murdoch'un Platon'un sanat felsefesini nasıl yorumladığını, Platon'u ve sanatı nereye konumlandığı merkeze alınacak

¹ Mukadder Erkan, *Iris Murdoch: Bir Ahlak Filozofu Olarak Sanatçının Portresi* (Konya: Çizgi Yayınevi, 2011), 13.

² Priscilla Martin, "The Preacher's Tone: Murdoch's Mentors and Moralists", *Iris Murdoch and Morality*, ed. Anne Rowe ve Avril Horner (Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan, 2010), 31.

³ Erkan, *Iris Murdoch*, 16.

⁴ Iris Murdoch'un çok sayıda felsefî romanına örnek olarak Türkçe'ye de çevrilen şu eserleri örnek olarak verilebilir: Iris Murdoch, *Ağ* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2011); *Kara Prens* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999); *Melekler Zamanı* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005); *Rüya Sakinleri* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999).

⁵ Iris Murdoch, *İyinin Egemenliği*, çev. Tuğba Gülal (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000).

⁶ Iris Murdoch, *Ateş ve Güneş: Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021).

ve Murdoch'un da üzerinde durduğu bir soruya cevap aranacaktır: Platon acaba bir Püriten miydi? Bunu her ne kadar soru formunda ifade ediyor olsak da Murdoch'un bu konudaki kanaati kesin gibidir. O, Platon'un da tıpkı Tolstoy ve Kant gibi bir püriten olduğu kanaatindedir. Murdoch, Platon'a sanat konusunda getirdiği eleştirileri bir yönüyle hakikat anlayışına dayandırsa da diğer bir yönüyle de Platon'un dinî yaşantısına dayandırır. Onun için muallakta kalan tek bir husus söz konusudur: Platon bir püritendir, evet, ama acaba dinî yaşantısını felsefî görüşlerinden ne ölçüde uzak ve ayrı tutabilmiştir? Platon'un püriten olduğu konusunda kesin bir kanaate sahip olsa da bu konu, kişisel yaşantı- felsefî görüş ayrışması meselesi, Murdoch için muallaktadır.

Öncelikle ifade etmemiz gerekir ki, Platon'un sanata, özellikle de şiire karşı olan tavrı *Devlet* diyalogunda ideal devletten şairlerin kovulması şeklinde mücessem olsa da bir şairin tanrısal ilhamla şiirler söylemesi, esinlenmesi gibi konular *Ion* diyalogunda da ana temalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte şairlerin ideal devletteki konumlarının ne olacağı, neden ideal devlette yerlerinin olmadığı hususu *Devlet*'te incelenmektedir.

Şairler özellikle *Devlet*'in üçüncü kitabında (391b) Tanrılar ve kahramanlarla ilgili uydurma masallar söyleyen ve bunları yayarak topluma zarar veren kişiler olarak yer alır. Platon böyle sözlere inanmamak gerektiğini, Tanrılar ve kahramanları halkın gözünde küçük düşüren benzetmelerden kaçınmak gerektiğini ifade eder.⁷

Platon şairlerin anlattıkları masallara inanmanın insanlara zarar vereceğini düşünmektedir (392a): “Mayalarında Tanrılık olanlar, Zeus soyundan olanlar, İda tepelerinde yeri olanlar, damarlarındaki Tanrı kanı kurumamış olanlar için, bu yalana inanan insanoğlu kendi yapacağı bütün kötülükleri hoş görür. Bu masalları yasak etmeliyiz ki, gençlerimiz kötü yola sapmasın kolay kolay.”⁸

Platon için sanat, özellikle de şiir sanatı, bir insanın başka bir şeyi taklit etmesine dayanır. Bu durumda, Homeros da diğer bütün şairler de anlatımlarında taklide başvurmuşlardır. Bu durumda şiirin iki türlü anlatım yolu olduğu ifade edilir. Bunlardan biri taklit yolu, diğeri de şairin olup biteni taklide başvurmaksızın kendi anlatmasıdır. Platon'a göre bazı durumlarda bu ikisi bir araya da gelebilir.⁹ **DEVAM DEVAM**

Platon için asıl mesele ise ideal devlette tragedya ve komedyaya yer verilip verilmeyeceği sorusudur. Bu soru aslında Platon için, ideal devlette şairler olsun mu olmasın mı sorusundan ziyade, devletin bekçileri taklitçi olsun mu olmasın mı sorusudur. Buna cevap verirken Platon, insanın ancak tek bir işi iyi yapabileceğini, birden fazla işi aynı anda çok iyi

⁷ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cımcöz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 81.

⁸ Platon, *Devlet*, 82.

⁹ Platon, *Devlet*, 85.

yapamayacağını, bunun taklit için de geçerli olduğunu söyler ve insanın ancak bir şeyi çok iyi taklit edebileceğinden yola çıkar. Oysa bekçilerin tüm bu işlerden kendilerini koruyarak kendilerini asıl işlerine vermeleri gerekir. “Onlar başka hiçbir işin taklidini bile yapmayacaklardır. Yaparlarsa, bu taklit, kendi işlerinin gerektirdiği ve çocukluklarından beri özenecekleri yiğitlik, bilgelik, dini bütünlük gibi erdemlerin taklidi olmalıdır. Bunların dışında hiçbir kötü işi ne yapsınlar ne de taklit etsinler.”¹⁰

Platon’un şairlere/sanatçılara yönelik olarak *Devlet*’te geliştirdiği tutumun arka planında öncelikle sanatçının taklit eylemi olduğu rahatlıkla görülebilir. Bu taklit eylemi Platon’a göre kişiyi hakikatten uzaklaştıran bir eylemdir ve bu sebeple ideal devlette yasaklanması gerekir. *Devlet*’te ortaya konulan bu tavrın dışında *Ion*’da karşımıza çıkan başka bir tavır da Platon’un şiirle arasına neden mesafe koyduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Bilindiği gibi *Ion* diyalogunda şairler, kendilerinden bir şey söylemeyen, ancak aldıkları tanrısal esin ile şiirler söyleyen kişiler olarak resmedilir. Herakles taşı tıpkı bir mıknatıs gibi nasıl bir çekim gücüne sahipse, şairler/ozanlar da hangi şaire bağlılık hissediyorlarsa -örneğin Homeros- onun etkisinde şiirler söyler. Başka herhangi bir konuda bir şey üretmeleri istendiğinde bunu gerçekleştiremezler. Platon için bu eylem, kendi aklı ve kendi iradesi ile fikrî bir üretim yapan filozofun gerisinde kalan bir eylemdir. İnsanın tanrısal alandan aldığı bir esinle ve ilhamla, kendi iradesi dışında ortaya koyduğu “ürünü”, hakikati yansıtmayan ve insanın tanrısal alan karşısında pasifize olduğu bir eylem olarak karşımıza çıkar. Filozofun içine girdiği felsefî üretim ise bunun tam karşısında, insanı aktif bir konuma yerleştiren bir eylem olarak resmedilir.

Platon’un şairlere ve sanatçılara karşı geliştirdiği ve bugüne kadar çokça çalışılmış ve hakkında yeterince söz söylenmiş bu mevzudaki genel girişten sonra şimdi Murdoch’un bu konuda nasıl bir tutum geliştirdiğine ve Platon’a yönelik eleştirilerini hangi noktalara yoğunlaştırdığına bakabiliriz.

2. Murdoch Platon’un Sanata Karşı Tutumunu Nasıl Okudu?

Platon’un şairlere ve sanatçılara karşı tutumunun neden olumsuz olduğuna dair bugüne kadar sayısız çalışma yapılmıştır. Murdoch’un *Ateş ve Güneş: Platon Sanatçıları Neden Dışladı* adlı eseri de bu konuya odaklanmış modern çalışmalardan biridir. Murdoch eserine, Platon’un bütün sanatçıları dışlamadığını belirterek başlar.¹¹ Murdoch’un Platon’un sanat anlayışıyla ilgili olarak kullandığı temel kaynak *Devlet*’tir. İkincil çalışmalar açısından da Cornford ve Dodds, Murdoch’un Platon okumasını yönlendirmiş isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Murdoch Platon’un sanata karşı olumsuz tutumunu değerlendirirken, öncelikle “Platon acaba sanatı önemsiz bir şey olarak mı gördü?” sorusundan hareket eder ve şöyle der:

¹⁰ Platon, *Devlet*, 86.

¹¹ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 9.

“Konuyla ilgili bir başka olasılık da Platon’un sanata düpedüz değer vermemiş olmasıdır. Platon sanatı kimi zamanlar oyun olarak adlandırır. Ancak Platon, sanatı ne denli tehlikeli olursa olsun temelde önemsiz bir şey olarak görseydi, ona saldırılar yöneltirken bu kadar duraksamazdı.”¹²

Murdoch’un dikkate aldığı başka bir çıkış noktası da şudur: Tüm zamanların en iyi sanat yapıtlarından bazıları Platon’dan önce ortaya konulmuştu. Bugün bizler kendi karşılaştığımız sanat eserlerini manevi birer hazine olarak görme eğiliminde olduğumuz halde acaba Platon neden bunun aksini düşünmüş olabilir?¹³

Murdoch’a göre Platon’un sanata karşı olumsuz tutumunun dayandığı temel onun bir püriten olmasıydı. Platon bir püriten olduğu için sanattan nefret etmekteydi. Murdoch aslında eserinin birkaç yerinde bu iddiayı tekrarlamış olsa da, Platon’un sanat anlayışını kendi içinde bir bütün olarak analiz eder. Bu analizde göze çarpan ilk noktalardan biri Platon’un Güzel’e, güzellik formuna yaklaşımı ve bu yaklaşımın sanata karşı tutumunu nasıl etkilediği hususudur.

Murdoch’a göre Platon, felsefesinde güzelliğe önemli bir rol vermektedir. Ancak bununla birlikte güzelliği, sanatı neredeyse dışarıda bırakacak bir biçimde tanımladığı görülmektedir. Üstelik sanat ve güzelliği bu şekilde birbirinden ayrı tutmakla kalmayıp, sanatçıları sürekli olarak, ahlaksal zayıflıkları olan kişiler ve hatta bayağı kişiler olmakla suçladığı görülmektedir. Murdoch şöyle der: “İnsan böylesi bir tutumun daha derinlerde yatan nedenlerini arama fikrinin cazibesine kapılıyor ve ararken de diyaloglarda biraz daha yüceltilmiş Platonik bir estetik bulmaya çalışıyor. Platon’un sanattan bu denli kuşku duymakta bazı bakımlardan haklı olup olamayacağı gibi ilginç bir soru da sorulabilir elbette.”¹⁴

Murdoch, Platon’un sanat ve güzelliği birbirinden ayrı tuttuğunu ifade ettikten sonra *Philebos* diyalogunu paranteze alarak devam eder ve *Philebos*’ta sanat ve güzellik kavramlarının birbiriyle bağlantılı olarak ele alındığına dikkat çeker: “*Philebos*’ta sanatın güzellik kavramı bağlamında ele alınmış olduğu göze çarpar ve bu diyalogdaki malzemeye sınırlı bir estetik kurmak olanaklıdır. Zihnin işleyişini betimlemek üzere estetik imgelerin özgürce kullanıldığı *Philebos* diyalogu bir haz tartışmasıdır.”¹⁵

Murdoch’a göre Platon *Philebos*’da güzellik, diyalogda taşıdığı önemli aracı rolde temellendirilmek üzere tasarlanmıştır. Sokrates’in buradaki tavrı Murdoch’a göre hazzın; ölçü, ılımlılık ve uyumda tatmin bulma olarak dar bir şekilde tanımlanmış olan güzellik biçimindeki

¹² Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 10.

¹³ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 11.

¹⁴ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 12.

¹⁵ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 21.

hakikate ve akla iliştirilerek kurtarılmaya çalışılması olarak ifade edilir.¹⁶ Bununla birlikte “içinde saf hazzın, hakiki güzelliğin ve duyu deneyiminin örtüştüğü, kabul edilebilir sanat alanı çok dardır. Edep duygusu taşıyan sanat hakikate itaat etmelidir. Hakikat gerçekliği anlatır (*aletheia* sözcüğünde iki fikir harmanlanır), hakikat saftır, kapsamı dardır ve yoğunluktan yoksundur.”¹⁷

Her ne kadar Platon *Philebos*'ta güzellik ve sanatı birbiriyle bağlantılı olarak ele almış olsa da aslında “Platon, güzelliği sanattan koparmak ister, çünkü güzelliğin sanatın ellerine bırakılamayacak denli ciddi bir mesele olduğunu düşünür.” Ahlakın sanata dâhil edilmesi konusunda ise daha toleranslıdır: “Fakat bu da ancak basit bir düzeyde (daha yüksek uyumların bir anımsatıcısı olarak) ya da bir sansürcünün kontrolü altında” mümkündür.¹⁸ Murdoch Platon'un ahlakın sanata dâhil edilmesi konusundaki tavrını ise Kant ile karşılaştırır. Ona göre Kant, güzelliği ahlaktan koparmak ister. Platon güzelliği sanattan ayrı tutarken Kant güzelliği ahlaktan ayrı tutar. Bunlar birbirinden farklı tavır alışlar gibi görünse de Murdoch'a göre, ikisinin de maksadı aynıdır: “Kant'ın güzelliği sınırlandırma nedeni ile Platon'un sanatı sınırlama nedeni aynıdır. Onun daha önemli bir şeyin yolunda ayak bağı olmasını engellemek.”¹⁹

Platon'un Güzel'e dair en net görüşlerini *Şölen* diyalogunda bulmaktayız. Bu diyalogda Platon'un bize sunduğu haliyle Güzellik formu “kendi başına ve kendisiyle parlar, eşsiz ve öncesiz-sonrasızdır, oysa “bizimle birlikte” olan Formlar pisliğe bulaşıp “değersiz”leşmiştir. Sanat uzmanlarının da içinde yer aldığı “görüntü ve ses aşıkları” *Devlet*'in 476 numaralı paragrafında “düş” görmektedir. Çünkü bir benzerliği gerçeklik sanırlar.”²⁰

Murdoch *Şölen*'de Platon'un merkezi bir yer verdiği Eros'a da cinsel aşka vurgu yaparak değinir. Eros Murdoch'a göre, en sıradan insanî arzuyu, en yüksek ahlaka ve evrendeki tanrısal yaratıcılık modeline bağlayan bir motif olarak karşımıza çıkar.²¹

Murdoch'un Platon'un sanata olan tutumunu incelediği bir başka tema formlar ve *anamnesis* temasıdır. Bu tema bize Murdoch'un hakikat açısından meseleye yaklaşımını vermesi açısından önemlidir. Burada artık şiir ve sanat kişiyi hakikatten uzaklaştırması yönüyle ele alınır ve kurulan benzetme sofist ile sanatçı/şair arasındadır. Murdoch, Platon'un sofist hakikat karşısında yerleştirdiği yer neresi ise -hakikat söz konusu olduğunda- sanatçıyı da oraya yerleştirdiğini ileri sürer.

¹⁶ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 23.

¹⁷ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 25.

¹⁸ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 31.

¹⁹ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 31.

²⁰ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 41.

²¹ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 51.

Bilindiği gibi Platon görünüş dünyasını gerçeklik dünyasından ayırmakla kalmamış, “insan yaşamını görünüş dünyasından gerçeklik dünyasına yapılan manevi bir yolculuk olarak da görmüştür.”²² Değişmez varlıklar olarak karşımıza çıkan Formların bu çalışma kapsamında Murdoch tarafından en çok merkeze alınan ikisi İyi formu ve Güzellik formu olarak kendini gösterir.

“Platon’da değişmez varlıklar ahlakın birliğinin ve nesneliliğinin de, bilginin güvenilirliğinin de güvencesidir. (...) İlk diyaloglar Bir ve Çok sorununu ahlaksal niteliklere (cesaret, dindarlık, ölçülülük) bir tanım getirme çabası görüntüsünde ortaya koyar. (...) Güzellik formu *Şölen* ve *Phaidros* diyaloglarında övülür. İyi formu ise *Devlet*’te aydınlatıcı ve yaratıcı bir ilk ilke olarak ortaya çıkar.”²³

Murdoch’un formlarla ilgili olarak kullandığı önemli kavramlardan biri “ayrılma”dır. Murdoch’a göre “formların *anamnesis* öğretisinde ve uslamlamasında kullanılması, duyulur dünyadan tümüyle ayrılmış, (başka bir yerde bulunan) varlıklarla ilgili bir betimi benimsetmeye yönelir ve bu “ayrılma” artan bir şekilde vurgulanır (estetik bir anlayış).”²⁴

Murdoch’un incelemesinin bu kısmında karşımıza çıkan diğer bir kavram *ikasia* kavramıdır. Ona göre Platon sanatçıyı *ikasia* adı verilen bir yanılsama haline mahkûm etmektedir:

“Platon sanatı ve sanatçıyı en düşük ve en us dışı farkındalık çeşidini, *ikasia* adı verilen, belirsiz imgelere boğulmuş bir yanılsama halini sergilemeye mahkûm eder. Mağara miti açısından bakarsak, bu, yüzleri mağaranın arka duvarına dönük olan ve yalnızca ateşin düşürdüğü gölgeleri gören tutsakların durumudur. Platon aslında sanatçının bir *ikasia* (belirsiz imgelere boğulmuş bir yanılsama) halinde olduğunu söylemez, ama açıkça ima eder ve hatta tüm sanat eleştirisi, gölgeyle sınırlı bilinç anlayışını geliştirip aydınlatır.”²⁵

Murdoch Platon’un sanatçıyı mahkûm ettiğini düşündüğü bu yanılsama ve hakikatten uzaklaşma halini anlatırken aslında Platon için sanatın işlevi konusuna girmiş olur. Onun Platon okumasına göre, sanatın toplumda bir işlevi olmalıdır. “Örneğin, şairler ve de çocuk öykü yazarları, dine saygı göstermemize, iyi insanlara hayranlık duymamıza ve suç işlemenin yarar sağlamayacağını görmemize yardımcı olmalıdır.”²⁶ Bunun tam karşısında ise müzik ve tiyatro vardır. Murdoch Platon’un müzik ve tiyatroya karşı olan tavrını yorumlarken Stoacı dinginliğe de atıfta bulunur. Müzik ve tiyatronun Platon’a göre, ancak taşkın, denetimsiz heyecanlara değil, Stoacıların savunduğu dinginliğe özendirilmesi şartıyla kabul edilebileceğini ifade eder. Tıpkı taşkınlığa yol açan müzik ve tiyatro gibi insanın kötü bir rol oynaması da ya

²² Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 12.

²³ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 13.

²⁴ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 14.

²⁵ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 15.

²⁶ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 15-16.

da kötü bir rolden zevk alması da kişinin bu kötülüğe bulaşmasına sebep olur. Murdoch'a göre sanatın insan psikolojisine zarar vermesi, Platon'da bu şekilde birikerek çoğalan bir durum olarak karşımıza çıkar.²⁷

Murdoch Platon'un verdiği sedir örneğini kullanarak devam eder. Sedir resmi yapan bir ressamı düşünmemizi ister. Özgün sedir formu Tanrı'nın yaratmış olduğu bir formdur. (Murdoch bu örneğin önemli olduğunu, zira Platon'un başka hiçbir yerde ideaların Tanrı tarafından yaratıldığını bu kadar açık ifade etmediğini dile getirir.) Marangoz ise, üzerinde uyuduğumuz sediri yapar. Ressamın yaptığı şey marangozun yaptığı bu sediri belli bir bakış açısından kopya etmekten ibarettir. Dolayısıyla ressamın yaptığı sedir resmi, gerçeklikten üç aşama uzaktadır. Ressamın yaptığı sedir resminin hakikatten üç kat uzakta olması sadece sanat eserinin değerini düşürmez. Aynı zamanda sanatçının da, sediri anlamayan, onu ölçemeyen, onu yapacak güçte olmayan biri olduğu sonucunu doğurur.²⁸ Sanatçı, "aklı felsefe yapmaya doğru harekete geçiren o görünür ile gerçek arasındaki çatışmadan kaçır. Sanat görünüşleri sorgulamak yerine, onları safça ya da bile bile kabullenir."²⁹

Murdoch, sanat üzerine geliştirilen düşüncelerde estetik yorumları estetik olmayanlardan ayırmanın kolay olmadığı kanaatindedir ve Platon'un sanat hakkında söylediği şeylerin çoğu da Murdoch'a göre, sanat tüketiminin sonuçlarıyla ilgilidir ve bunlar estetik değil açıkça ahlaksal ya da siyasal terimlerle dile getirilmiştir:

"Platon kaba bir şekilde didaktik (pratik) olanla değil de estetik (derin düşünmeye dayalı) olanla açık açık ilgilenir görüldüğünde bile, onun için estetik olanın ahlaksal olduğu, çünkü estetikle ruhu tedavi edebildiği oranda ilgilendiği unutulmamalıdır. Gerçekten de *Philebos* bize nihayetinde metafizik amaçlarla ve çok kısıtlı da olsa, estetik bir yargı yöntemi sunuyor görünmektedir. Burada tanrısal esine ilişkin hiçbir şey yoktur. Bir tek, kozmik Akıl'ı taklit etmenin görevimiz gibi görüldüğü şekilde akli başında bir yorum yapılıır."³⁰

Murdoch Platon'un mimetik sanat da dâhil olmak üzere her türlü taklit pratiğine (Kozmik akli taklit pratiğini bunun dışında bırakır) olan düşmanlığının, Platon'un sanatçı ve sofist arasında kurduğu ilginç benzerlikte aranması gerektiğini düşünmektedir: "İnsan, sofistin zehir zemberek betiminin sanatçıların başka yerdeki betimine benzerliğine şaşır kalıyor. Eğer doğru olmayanın da var olabilmesi gerekiyorsa, o zaman bütün bir aldatma sanatı da var olabilirdi. Bilginin ideali yüz yüze görmektir. Yoksa karanlık bir aynada (*ikasia*) görmek değil. Bununla birlikte hakikat konuşmayı içerir ve düşünce de zihinsel konuşmadır."³¹

²⁷ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 15-16.

²⁸ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 16.

²⁹ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 16.

³⁰ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 24.

³¹ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 48.

Murdoch, Platon'un "sofisti iğrenç bulmasının" onun ciddi bir yetersizlikle "oynamakta" oluşuna, sadece imgeler yaratmakla övünmesine ve kendi oluşturduğu bir kurmacalar dünyasında yaşadığı için doğru ile yanlış arasındaki ayrımı bulanıklaştırmasında olduğunu düşünmektedir. Bu betimde sofist "bir öznelci, bir görececi, bir kiniktir": "Sofistin tanımına götüren bölme sürecinde sofiste *ikasia* alanında, yani Mağara'daki gölgeler dünyasında verilen mevki sanatçı-kopyacıya verilenin birazcık altındadır. Sofist, *ironikos mimetis*, yani ironik bir taklitçi olarak betimlenir."³²

Murdoch'un yorumunda asıl dikkati çeken husus ise, Platon'un sanatçı betimi ile sofist betimini karşılaştırıyor olması ve bu ikisi arasındaki benzerliğe dikkat çekiyor olmasıdır. Murdoch *Devlet* 599c pasajına dayanarak şunu vurgular:

"*Devlet*'in X. Kitabında geçen (599c), "doktorların konuşmasını taklit edebilen" sahte, inandırıcı bir her şeyi bilen olarak sanatçı betimi vardır. Sanatçı özel bir sofist türü gibi görünmeye başlar; dikkatimizi, sezgisel olarak bilinebileceklerini ileri sürdüğü tikellere çekmesi ve bunu da felsefenin tikellerin bilinebilirlikleri konusunda ciddi ve önemli kuşkuları varken yapması, sanatçının işlediği suçlardan yalnızca biridir ve hiç de önemli değildir. Sanat, bilgiyi tanışıklıkla ve betimlemeyle kasten kaynaştırarak, felsefenin yapıtlarını yıkar."³³

Murdoch, Platon için sanatçının ürettiği şeylerin başıboş imgeler olduğunu ifade eder. Bu yönüyle sanat, iyi arzuların değerinin düşmesinin sorumlusu olarak görülür. Bunun sebebi de, sanatçının estetiği hileli bir örtü olarak kullanıyor olmasında yatar. Bu bakımdan sanat objesinin biçimsel özellikleri bu estetik hile sebebiyle temelde aldatıcıdır. Murdoch'un Platon'un sözcükleriyle ifade ettiği gibi, "sanat tehlikeli bir anamnesis karikatürü gibidir."³⁴ Bununla birlikte hakikat dediğimiz şeyin sanatla herhangi bir bağlantıya izin vermemesi gerekir. Çünkü sanat bizim gerçeklik duygumuzun altını oyar.³⁵

Murdoch Platon'un sanata yaptığı eleştiride sofist ve sanatçıyı aynı düzlemde ele aldığını söylerken bunun Platon'un dinî bakış açısından kaynaklandığını düşünür. Ona göre Platon bir püritendir, tıpkı Tolstoy ve Kant gibi. Murdoch'a göre Platon'un püriten olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Şüphe edilebilecek olan tek şey, Platon'un dinî yaşantısı ile felsefi düşüncesini birbirinden ayrı tutup tutamadığı hususudur. Şimdi Murdoch'un Platon'u bir püriten olarak gören ve onun sanat eleştirisini püriten oluşuyla ilişkilendiren düşüncesine yakından bakalım ve sorulması gereken asıl soruyu soralım: Platon gerçekten bir püriten miydi?

³² Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 49.

³³ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 49.

³⁴ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 61.

³⁵ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 61.

3. Platon Bir Püriten miydi?

Platon, fikirleri değerlendirilirken genellikle Aristoteles ile karşılaştırılan ve diğer pek çok konuda olduğu gibi dine karşı bakışı konusunda da Aristoteles'in tam karşısına yerleştirilen bir filozoftur. Aristoteles'i *seküler* ve *modern* tarafa yerleştiren literatür, Platon'u çileci, *spiritüel* ve geleneksel dinî inanışları merkeze alan bir konuma yerleştirir. Bu tavrın tek sebebi literatürün sahip olduğu modern bakış açısı da değildir. Platon'un bugün elimizde bulunan metnlerinin de yer yer, hatta sıklıkla, bu okuma tarzına izin verdiği, bu okuma tarzını beslediği ve desteklediği görülebilir. Platon'un mitleri de yoğun olarak kullandığı ve geleneksel Yunan dininin anlatılarına yer verdiği *Şölen*, *Phaidon*, *Phaidros* gibi eserleri, Platon'u bir püriten ve çileci olarak yorumlayan bakış açılarına zemin hazırlamış eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon'un bu eserlerinde yer verdiği dinsel öğeleri Platon'un dinî yaşantısının bir ürünü olarak yorumlayan ya da onu bir din adamı ya da bir çileci olarak konumlandıran bakış açılarını savunanlar olduğu gibi, bu gibi yorumları onun rasyonel felsefesinin spiritüel yorumlarla kirletilmesi olarak gören bir okuma tarzı da mevcuttur.³⁶

Murdoch Platon'un sanata karşı olumsuz tutumunu nihai kerte de onun sahip olduğu dini bakış açısına dayandırmakta, kendi ifadeleriyle söyleyecek olursak onun püriten oluşundan kaynaklandığını söylemektedir. Şimdi biz başlıktaki sorudan hareket edelim ve öncelikle buradaki problemin sahip olduğu iki ayrı yöne işaret edelim: Buradaki problem alanlarından ilki, Platon'un metnlerinde kullandığı dinî ve geleneksel dilin onun dinî bir felsefesinin olduğu şeklinde yorumlanması meselesidir. Diğeri ise, bu yoruma eşlik eden adlandırma sorunu yani Platon'un kendisinden çok sonra ortaya çıkan bir fikir akımıyla eşleştirilip anakronik bir biçimde püriten olarak adlandırılmasıdır. Murdoch şu ifadeleri kullanır:

Platon'un bir püriten ve estetiğinin de püriten bir estetik olduğu söylenebilir. Platon elbette bir püritendir ve hiç kuşku yok ki, kendi içindeki büyük sanatçı konusunda karmaşık duygular beslemiştir. Yalnızca geç dönem diyalogları değil, tüm yapıtları bu dünyanın zevklerini kimi zaman şiddetle reddeden bir havadadır. İnsan yaşamı *mega ti*, yani büyük bir şey değildir. (*Devlet* 486a). Vücut ölümlü bir süprütüdür. (*Şölen* 211e). Bizler birer gölgeyizdir (*Menon* 100a), tanrıların malıyızdır (*Phaidon* 62b). Genel olarak Yunanların insanın yeryüzündeki durumu konusunda hep oldukça asık yüzlü bir görüş taşıdığına ve Pythagorasçılarının bedeni bir hapisane olarak gördüğüne şüphe yok. Ancak Platon'un kendi katı gözlemlerinde şaşmaz bir kişisel yan vardır. Bunun en açık olduğu yer elbette *Yasalar*'dır. *Yasalar*'da insanlar birer koyun, birer köle, birer kukla, güçbela gerçek, tanrıların mülkü ve

³⁶ Sikes, E. E. *The Greek View of Poetry* (London: Routledge, 1931).

tanrıların oyuncakları oldukları için de talihli oldukları söylenir. İnsan ilişkileri ciddi değildir fakat ciddiye alınmalıdır. Kozmos bizim için değil biz kozmos için varızdır.³⁷

Murdoch bir yandan Platon'un püriten olduğunu düşünürken, bir yandan da bu püriten Platon'un bir de tutkulu Platon yönü olduğunu ifade eder: Ona göre Püriten Platon'un öteki yüzü tutkulu Platon'dur. Örneğin bir yandan Platon eşcinsel aşkı salık verir gibi görünür ama bir yandan da bunun iffetli olması gerektiğini söyler. Kötü sanatın da çoğunlukla kasten, iyi sanatın da rastlantısal olarak, erotik aşkın daha aşağı düzeydeki tezahürleriyle işbirliği içinde olduğunu düşünür. Platon'un sanatın arındırılmasına dönük fikri bu kabule dayanmaktadır.³⁸

“Bütün Püritenler gibi Platon da tiyatrodan nefret eder. Tiyatro büyük bir bayağılık yuvasıdır: Kaba soytarlık, oyunculuk coşkusu, Aristofanes'in Sokrates'e yönelttiği türden iftira dolu ayarlar vardır. (...) *Philebos*'ta (48), tiyatro oyunlarına giden kişinin, saf olmayan coşku, *fthonos*, yani çekemezlilik duyduğu ve maskaralıktan yani *to geloion*, tat aldığı söylenir ki bu bir tür ahlaksızlıktır ve Delfi kültürünün ilkelerine doğrudan terstir. Bu saf olmayan hazlar yalnızca tiyatronun değil, “insan yaşamının trajedisi ve komedisi”nin de karakteristik özelliğidir.”³⁹

Murdoch meseleyi burada bir mizaç meselesine bağlar ve Platon'un mizacı ile Kant'ın mizacını birbirine benzetir. Ona göre bu iki filozofun mizacı birbirine benzerdir. Kant'ın ilgilendiği şey, akla sınırlar koymak ve bu sınırlar içinde kalan akla olan güvenimizi artırmaktır. Kant, insanın tutkulu ve kötü olan yönünü kabul etmekle birlikte, bir yandan da her rasyonel varlığın kendi görevini yerine getirmesini bekler. Platon ise, Murdoch'a göre ahlaki düzlemde bir aristokrat olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan bakıldığında Platon pek çoğumuzu yanılsamalara dalmış kişiler olarak görür ve bu yönüyle bir püriten olarak kabul edilmelidir. Kant akla sınırlar koyarken Platon bunu yapmaz. Örneğin *Timaios*'ta verdiği mit örneği dışında akla sınır koyduğu bir pasaj yoktur ancak iyi ile kötü arasına koyduğu engin mesafe onu Hegel'e yabancı kıldığı kadar Kant'a da yabancı kılar. Platon ahlaksal entelektüalizmle, yani bildiğimiz ahlaklı oluşla değil de şu ya da bu biçimde düşünerek kurtulacağımız görüşünü savunmakla suçlanır.⁴⁰

³⁷ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 25.

³⁸ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 28.

³⁹ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 26.

⁴⁰ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 35. Murdoch'un Platon'un ahlak anlayışıyla Hegel'i karşılaştırdığı bu kısımda ufak da olsa bir parantez açmak yerinde olacaktır: Murdoch'un Platon'a ilişkin saptadığı iyi ile kötü arasında radikal bir ayrılık olduğu iddiası tartışmaya açık olsa da (bilindiği gibi Platon'da kötü ayrı bir kendilik olmaktan çok iyi'den en az pay almakla ilintilidir) pek çok Antik çağ düşünürü gibi Platon da iyi olmayı entelektüalizmle ilişkilendirir. Başka bir ifadeyle, İyi ideası akıl ve bilgi problemiyle doğrudan bağlantılıdır, bu çerçevede filozofta iyi tartışması *theoria* tartışmasına dönüşür. Hegel ise bir düzeye kadar felsefi entelektüalizmi korusa da düşünürü Platon'dan radikal olarak ayırmamıza olanak sağlayacak bir çerçeve mevcuttur. Tinin özgürleşimine açılan fenomenolojisiindeki dolayimler sebebiyle (emek, dil vs) Hegel'de salt teorik bir bağlamda kalınmaz, aksine

Murdoch bir yandan Platon'un sanata karşı olumsuz tutumunu onun püriten oluşuna bağlasa da Platon'un kullandığı dinî öğelerle Hristiyanlığa ait öğelerin arasını da ayrı tutmaya özen gösterir. Bunu da ilk etapta Demiurgos ve Eros figürü üzerinden yapar:

"Demiurgos, Platon'un Eros'u değildir ancak onunla bağlantılıdır. Demiurgos, Formlar'a ussal bir tutku ve yaratma özlemiyle bakar, ama o gereksinimleri olan bir demon değil, özgür bir tanrısal varlıktır. Ahlaksal olarak yetkindir (fakat tümgüçlü değildir) ve Olimpos tanrılarının ölümlülere karşı sık sık duydukları çekememezlik onda yoktur. Öte yandan Demiurgos, tapınma ya da şükran istemediğinden ya da kabul etmediğinden ötürü Yehova'ya da Hristiyan tanrısına da benzemez. Bize iyilik dileklerinde bulunur ve kurtuluşumuz için umut besler."⁴¹

Aslında Murdoch için buradaki asıl sorun Platon'un dinî bir yaşantısı olup olmadığı bile değildir. Buradaki sorun, Platon'un kendi dinsel deneyiminin ve yaşantısının felsefesinden ne kadar ayrı tutulabileceği sorunudur ki, bu sorun felsefe tarihi için oldukça merkezî bir sorundur. Bir filozofun, düşünürün, özel hayatı ile düşünce hayatı arasına sınır koyup koyamayacağı, böylesi sınırların mümkün olup olmadığı, yazının kişisel deneyimleri gizlemede ne ölçüde başarılı olduğu konusu sadece felsefenin değil yazı bağlamında edebiyatın da ilgi alanına girer. Murdoch ise Platon söz konusu olduğunda bunu hiçbir zaman bilemeyeceğimizi ifade eder: "*Phaidon*'un 69 numaralı paragrafında, 'aydınlanmış olanlar' (*bakhoi*) gerçek filozoflarla eşleştirilir. Platon'un bu konudaki tavrının, argümanlarından farklı olarak gizemlere çok şey borçlu olduğu makul bir tahmindir ve Platon tanrısal inayete ve adalete güvenini bu kaynaktan almış, daha sonra felsefesinde ve mitlerde dile getirmiştir."⁴²

"Platon'un sanata karşı çıkışının temelindeki dinsel yanını ve sanatı niçin bu kadar kararlılıkla *ikasias* zihin düzeyine indirgediğini anlayacak durumdayız. Platon'a göre sanatın tehlikeli olmasının başlıca nedeni tinsel olanı taklit etmesi ve inceden inceye kılığını değiştirip önemsizleştirmesidir. Sanatçılar dinsel imgelerle sorumsuzca oynarlar. Oysaki bu imgeler aklın içsel ya da dışsal otoritesi tarafından eleştiri yoluyla denetlenmelidir. Sanatçılar, hakikatten çok, akla yakınlığı hedefleyerek düşüncenin ve becerinin aydınlatıcı gücünü gözden saklarlar. Sanat yavan ve önemsiz şeylerden ve anlamsız imgelerin sonsuz çoğalmasından (televizyon) keyif alır. Sanatın oyunbazlığında uğursuz bir yan vardır."⁴³

somutun alanına ve praksis felsefesine geçiş yapılı. Oysa Platon'da iyi olmak özünde teorik-bilişsel bir meseledir (örneğin bir kişi iyinin ne olduğunu bilerek zarar verici bir eylemde bulunmaz, bir kişinin iyiden az pay alana yönelmesinin esas sebebi o konudaki bilgisizliğidir). Hegel ile Platon arasındaki bu karşıtlığı entelektüalizm versus praksis ikiliği olarak ifade etmek de mümkündür. Murdoch da bu konuya dikkat çekmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 1986); Frederick Beiser, *Hegel*, çev. Seçim Beyazıt (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2019).

⁴¹ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 73.

⁴² Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 84.

⁴³ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 90.

Sanatın bu denli “uğursuz” kabul edilmesinin nedeni ise Murdoch’a göre, gerçekte sanatın, özel olarak engellenmediği sürece, Tanrı’yı ve dinsel yaşamı içgüdüsel olarak maddeleştirmesidir. Murdoch bu duruma en çok, çok sayıda din bilgininin hizmet ettiği Hristiyanlıkta rastlayabileceğimizi ifade eder. Buna örnek olarak da teslisle ilgili yapılan resimleri verir. Ona göre, teslilin bilinen figürleri büyük resimlerde öylesine yüceltilmiş ve öylesine güzelleştirilmiştir ki, neredeyse ressamlar bu konuda nihai otoriteymiş gibi gözükmürler: “Hristiyan imgeleri, kısmen Hristiyanlığın tarihsel doğasından ötürü ‘gerçek’ sanılmaya müsaittir. Sanat, belki de yanıltıcı bir biçimde ‘tinsel’ yolla, dinin maddi donanımına katkıda bulunmakta ve uzlaştırıcı bir araç olması gereken şey gerçekte tümüyle köstekleyici bir engel haline gelebilmektedir.”⁴⁴

Şimdi meselenin bu noktasında, kısaca üzerinde durulması gereken iki husus olduğunu söylemek mümkündür: Bunlardan birincisi, Platon’un bir püriten olarak adlandırılmasının doğurduğu sıkıntılar, ikincisi ise, bu adlandırmaya eşlik eden, bu adlandırmanın yol açacağı okuma probleminin bizi Platon’un sanat görüşü ile ilgili hakikatten uzaklaştırıp uzaklaştırmayacağı meselesi.

Agard’a göre mesele kendi içinde paradokslar içeren bir meseledir. Çünkü her ne kadar şiir formunda yazmasa da düz yazının en kalıcı ve harika örneklerinden birini veren Platon’un bizatihi kendisi de bir sanatçıdır. Bir yandan *Lysis*, *Phaidros* ve *Şölen*’de dünyayı sevmekten bahseden ve duyulardan zevk alan bir Platon karşımıza çıksa da *Phaidon*’da insan ruhunun duyu deneyiminden ve hazzından tamamen kurtarılması gerektiğini düşünen bir Platon’la karşılaşırız.⁴⁵

Agard’ın Platon yorumu bu minvaldeyken, Antonaccio’nun Murdoch okumasına göre ise Murdoch “estetik (hazcı) olanla çileci (püriten) olanı hiçbir zaman tam olarak birbirinden ayıramamıştır ve *İyinin Egemenliği*’nde bencil olmama fikrine karşı çalışan karşı akımlar olarak işleyen yaratıcılık ve estetik algı metaforlarını tanımlar. Antonaccio, bu denemelerin üçünün de tanımladığı bu iç çelişkilerin romanlara olduğu kadar felsefeye de enerji verdiğini öne sürmektedir.”⁴⁶

Aslında burada sorun; Platon’un dinî yaşantısının onun felsefesini ve özelde ise sanatla ilgili görüşlerini nasıl etkilediği sorusunu, Murdoch’un kendi özel hayatının ve kişisel inançlarının/ya da inançsızlığının onun genel felsefî yaklaşımını ve özelde ise Platon okumasını nasıl etkilediği şeklinde daraltılabilir. Bu konuda (Murdoch’un din ile olan irtibatı hususunda), Murdoch’un aslında bir yandan kendini ateist olarak ilan ettiğine ancak bir yandan da analitik meslektaşlarının indirgemeci görüşlerine karşı dinin önemini savunmaya

⁴⁴ Murdoch, *Ateş ve Güneş*, 97.

⁴⁵ Walter R. Agard, “Plato, Artist and Puritan”, *The Classical Journal*, 25/6 (1930), 435.

⁴⁶ Anne Rowe, “Introduction: ‘A Large Hall of Reflection’”, *Iris Murdoch: A Reassessment*, ed. Anne Rowe (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 6.

devam ettiğine dair yorumlar da mevcuttur.⁴⁷ Bu yoruma göre, Murdoch'un ahlak felsefesi bir tür Tanrısız teolojidir. Murdoch, aslında "sanat ve etiğin rakipten ziyade müttefik olduğunu iddia etmesine rağmen, felsefe ve edebiyatın önemli ölçüde farklı insani faaliyetler olduğunda ısrar etmiş ve bu farkı kendi yazılarında örneklendirmiştir."⁴⁸ Rowe, Murdoch'un etik anlayışında ne tamamen çileci bir ahlakçı ne de püritenlik karşıtı bir duruş sergilediğini ifade eder. Ona göre karşımızda daha dinamik ve öz eleştirel bir duruş vardır. ⁴⁹ Rowe şöyle der:

"Pek çok okur ve eleştirmen, *İyinin Egemenliği*'nin felsefi sesinde, dünyevi ya da haz peşinde koşan bir sanatçının sesinden ziyade, bizi azizane bir ideal olan bencil olmamaya çağıran Platoncu bir ahlakçının sesini fark etmiştir. Bu tür okumalar, romanların kayda değer zevkleri ve ahlaki incelikleri ne olursa olsun, Murdoch'un felsefi ağırlık merkezinin, egoizmin yenilgisini ve mutlak bir İyi standardına bağlılığı savunan çileci bir ahlakçı olduğu varsayımını paylaşıyor gibi görünmektedir."⁵⁰

İşte, Aristoteles'i de bir Platoncu gibi okumasına neden olan bu yaklaşımı nedeniyle Murdoch, "İyi'ye giden tek ve mistik bir yol izlemekle daha fazla meşgul oldu."⁵¹

Sonuç

Modern bir Platon yorumcusu olan Iris Murdoch'un Platon'un sanat felsefesine yönelik geliştirdiği okumayı değerlendirdiğimiz bu çalışmada ulaştığımız sonuçlar şu şekilde ortaya konabilir: Murdoch Platon'un şairlere ve genel olarak sanata karşı olan tutumunu değerlendirirken ana kaynak olarak Devlet'ten yola çıkmaktadır. Devlet'teki sanat tartışması bir yönüyle taklit meselesi üzerinden (sanatın taklide dayanan yönünün sanatçıyı ve sanat eserine muhatap olan kişiyi hakikatten uzaklaştırması meselesi) yürürken; bir yönüyle de ideal devlette sanatın işlevinin ne olacağı sorusunun üzerinden ele alınmaktadır. Murdoch'un da sanat tartışmasında kullandığı ana kaynak *Devlet* olduğu için Murdoch da konuyu öncelikle taklit meselesi üzerinden ele alır.

Murdoch'un Platon'a dair yaklaşımındaki ana öge Murdoch'un Platon'un dinî yaşantısına odaklanmış olmasıdır. Murdoch Platon'u bir püriten olarak adlandırmaktadır. Sanat netice itibarıyla ilahi olanın kötü bir kopyası olduğu için Platon'un sanatı reddettiğini iddia etmektedir. Buradaki asıl sorun Platon'un dinî bir yaşantısı olması hususu değildir. Buradaki sorun Platon metinlerindeki dinî unsurlardan yola çıkarak onu bir çileci olarak tasavvur etmek ve bir filozofu kendisinden çok sonra ortaya çıkmış bir akımla ilişkilendirmek

⁴⁷ Rowe, *Introduction*, 6.

⁴⁸ Maria Antonaccio, "Reconsidering Iris Murdoch's Moral Philosophy and Theology", *Iris Murdoch: A Reassessment*, ed. Anne Rowe (New York, Palgrave Macmillan, 2007), 15.

⁴⁹ Maria Antonaccio, "The Ascetic Impulse in Iris Murdoch's Thought", *Iris Murdoch: A Reassessment*, ed. Anne Rowe (New York, Palgrave Macmillan, 2007), 89.

⁵⁰ Antonaccio, "The Ascetic Impulse", 89.

⁵¹ Antonaccio, "The Ascetic Impulse", 88.

gibi görünmektedir. Murdoch elbette buradaki anakronizmin farkında olmayacak bir isim değildir. Muhtemelen Platon'a püriten derken kastettiği şey de onun bir çileci/asketik olduğudur. Ancak buradaki okuma problemi bir yandan Platon'u kendisinden sonra ortaya çıkmış bir fikir akımıyla ilişkilendirme, bir yandan da, Platon'un metinlerinde yer alan geleneksel dini unsurların onun bugün anladığımız anlamda dindar biriymiş gibi yorumlanmasına kapı aralaması sorunudur. Platon netice itibariyle bugünün Hristiyan dünyasında da İslam dünyasında da yaşamamıştır ve karşı karşıya olduğu soru ve sorunlar kendi yaşadığı çok tanrılı ortamın içinde ortaya çıkan sorulardır. Bu çok tanrılı ortamda eser veren bir pagan olarak Platon'un bugün zihnimizde olduğu anlamda bir çileci olması zaten kültürel şartları itibariyle mümkün değildir. Murdoch aslında çok kritik bir soru olan "Platon'un dinî yaşantısını felsefi yazınından/hayatından ayırmak mümkün mü" sorusunu sorarken buna tam bir cevap vermediği halde, Platon'un sanat anlayışını yorumlarken zımnen, "bu ayrımın yapılamayacağı" yönünde bir tavır sergilemektedir. Murdoch'un kendi özel yaşantısına ve felsefi yazınına baktığımızda ise aslında bir yandan kendini ateist olarak ilan eden ama ahlakî sorunların çözümünde yine dinden yardım alınması gerektiğini düşünen bir portre görmekteyiz. Bu durumda bir yazar olarak Murdoch'un kendi içinde bulunduğu soru(nu) (özel hayatlarımızda sahip olduğumuz tutumların, dünya görüşlerimizden ve yazdığımız metinlerden ne kadar ayrı tutulabileceği sorunu) acaba Platon'u okurken Platon'a mı yansıtmakta mıdır sorusu nihai kertede hala karşımıza durmaktadır. Bununla birlikte vardığımız bu sonucun bir yönüyle psikanalitik bir yön de içerdiğini ve *ispata izin vermeyen* bir yönünün olduğunu da hatırla bulundurarak şunu da ekleyebiliriz: Filozofların, düşünürlerin yahut yazarların özel hayatlarında benimsedikleri dinî inanışlar olabilir. Felsefi görüşleri bu dinî inanışlarla paralellik arz edebileceği gibi bunun tam tersi de mümkün olabilir. Platon nasıl Yunan dinî kültürüyle ilişki halindeyse; Murdoch da, kendi özel hayatında tanrıtanımaz biri olarak yaşıyor olabilir. Bununla birlikte her ikisinin de felsefi yazını sahip oldukları inanışlardan ya da inançsızlıktan bağımsız olarak gelişmiş de olabilir. Bu durumda Platon'un sanat eleştirisi de mutlak anlamda onun dinî tutumlarından kaynaklanmıyor olabilir. Filozofların dinî yaşantıları ile felsefi yazınları arasında bir ayrım olabileceğini, bunun tabii bir durum olduğunu kabul etmek ise, filozofların düşünce sistemlerini onların dinî tutumlarına mutlak bağımlı bir şekilde ele almama konusunda bize alan açacaktır.

Kaynakça

- Agard, Walter R. "Plato, Artist and Puritan", *The Classical Journal*. 25/6 (1930), 435-444.
- Antonaccio, Mario. "Reconsidering Iris Murdoch's Moral Philosophy and Theology". *Iris Murdoch: A Reassessment*, ed. Anne Rowe. (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 15-23.
- Beiser, Frederick. *Hegel*. çev. Seçim Beyazıt (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2019).
- Erkan, Mukadder. *Iris Murdoch: Bir Ahlak Filozofu Olarak Sanatçının Portresi* (Konya: Çizgi Yayınevi, 2011).

- Hegel. *Tinin Görüngübilimi*. çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 1986).
- Martin, Priscilla. “The Preacher’s Tone: Murdoch’s Mentors and Moralists”, *Iris Murdoch and Morality*, ed. Anne Rowe ve Avril Horner (Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan, 2010).
- Murdoch, Iris. Ağ. çev. Nihal Yeğınobalı (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2011).
- Murdoch, Iris. *Ateş ve Güneş: Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021).
- Murdoch, Iris. *İyinin Egemenliği*. çev. Tuğba Güllal (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000).
- Murdoch, Iris. *Kara Prens*. çev. Aysun Babacan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999).
- Murdoch, Iris. *Melekler Zamanı*. çev. Nihal Yeğınobalı (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005).
- Murdoch, Iris. *Rüya Sakinleri*. çev. Handan Akdemir (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999).
- Platon. *Devlet*. çev. Sabahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcöz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007).
- Sikes, E. E. *The Greek View of Poetry*. London. 1931.